



71. ՖԱՅԻՁ

Մեկ մարդ կերթեր արտը, ըռնճարութեն կենըր, կընըկ խաց կը տաներ, կընըկ ինչ կը խասներ արտ, գկընըկ կը պառկացըցեր քանկը վերեն, մատնիք տը դներ ճակտը վերեն, նետ-անեղ զարներ, մատնըքը օղենի ընցըցեր, կըսեր. - Կընըկ, էլ մարդ աշխարհի վերեն կըտորըճ կա՞, թե՞ իս:

Տարի՛մ թե էրկու վերեն ընցավ, ախչկան մեր իրի ախչկան մոտ, էսաց. - Ախչի՛, դիւ վըրե՞ ընցկնեն մոնացիր իս:

Ախչիկ մոր էսաց. - Ի՞նչըխ տը չըմոնանամ, խաց կը տանիմ արտ, իս տը պառկըմ, իմ իրիկ մատնըքը ակ դընե վար իմ ճակտըն, նետ-անեղ գը զարկե, մատնըքը օղեն ընցըցե, չուր ադա նետ ընցընե, իմ խուզըն կըլնը քանց կուրկըմ խատ: Կըսը. «Աշխըրքի վրեն կըտորըճ մարդ կա՞, թե՞ իս մնակ»:

Մեր էսաց. - Վաղ խաց կը տանըս, ինչ ան կըսը. «աշխըրքը.....», դիւ ասա՝ Սուլթան Մուրատ քանց քի կըտորըճ ի վար ախշըրքըն:

Առավուտուն կընըկ խաց առըց, տարավ, իրիկ էլմ գկընըկ պարկացըցուց վար քանկին, մատնըքը ակ իդի վար ճակտըն, նետ-անեղ իզար... գինաց, էսաց. - Կընըկ, մարդ ախշըրքի վրեն կըտորըճ կա՞, թե՞ իս մնակ:

Կընիկ էսաց. - Սուլթան Մուրատ վար ախշըրքին քանց քի կըտորըճ ի:

Մարդ էսաց. - Խաց ըզը խարամ կենա, չուրը Սուլթան Մուրատը հույութուն չառնըմ, տըսնամ ի՞նչ մարդ ի:

Կընըկ դարձավ, իրի տուն, Ֆայիզն էլ էլավ, ընկա՛վ ճամբախ, գինաց: Գինաց, թա օր՛մ, թա էրկու օր, թա քսան օր գինաց:

Օրին մեկ կերթա Մուլթան Մուրատը կոնախ ըլնը:

Հըրիկուն խաց կը դնըն ան տե, դայֆե կը դնըն:

Ֆայիզ խաց կուտը, դայֆեն ձեռ կը բռնը, օր խըմը:

Մուլթան Մուրատ կըսը. - Դու դա՞ր տ'երթաս:

Ադ էլ գՄուլթան Մուրատ չըճանչնա, ֆնճան ձեռ կըսը. - Իս Մուլթան Մուրատը անուն լսիր իմ, տ'երթամ, կան գաճ, տըսնամ ի՞նչ մարդ ի:

Մուլթան Մուրատ էսաց. - Գուրծ չունըս խիտ:

Ադ էլ էսաց. - Չէ՛, պետք ի իս էրթամ, տըսնամ:

Մուլթան Մուրատ էսաց. - Իս Մուլթան Մուրատնըմ տըսի, իս անու կասեն լսիրըմ, քու դայֆեն խըմը՛, իս անու կասեն քի խամար էնիմ:

Էսաց. - Մինչիվ դու անու կասեն ըզի խամար չէնիս, իս քու դայֆեն չըմ խըմը:

Էսաց. - Հա՛, եղբար, դայֆեն խըմը՛:

Էսաց. - Անու կասեն չէնիս, խարամ ըլնը, թե քու դայֆեն խըմիմ:

Էսաց. - Ֆայի՛զ, քու ֆնճան չըթափիս:

Էսաց. - Իս շաբաթ՛մ սայիս՛մ կը բռներ, ան կը սպաներ, մեկն էլ կը բռմներ: Ինչ սայիս կը բռմներ, բիրեր, կըսեր. «Դու իմ ձիան աղեկ չըպախիս, զքի կը սպանիմ»: Քանի սայիս բռնիցը, մեկ չըկըրցան ձիանք աղեկ պախին: Օրեն մեկ գինացը պազար, մեկ մարդըմ տիսա, ըսըցը. «Չըս ըլնը՝ սայիս», եղա մարդն էլ էսաց. «Իս սայիսութենի իտև կան կը գաճ»: Իսն էլ ան մարդ առը, տարը տուն, ասըցը. «Նա իմ գաճըն, նա էլ իմ խուտ, նա էլ իմ հարդ, իմ ձիանք լավ պախըցըր, պախըցըր, օր չըպախըցըր, ինչ կը թըմը ութ օր, զքի կը սպանըմ»: Ադա մարդն էլ յեմ էտուր ձիանքտիրուն, ջրից գձիանք, մտածից. «Բանըմ կա ադա տեղ, անու խամար ձիանք կը մոնանան, թե չէ գաճը տան, խուտ տան, հարդ տան, ընչո՞ւ խամար մոնանան: Իս ասուր մինչիվ լուս տը կենամ հաշար, նոպա պախիմ»:

Սայիս մնաց հաշար մինչև կեսգըշիր:

– Ֆայի՛զ, ֆնճան չըթափի՛ս:

Կեսգըշիրըն տըսավ՝ մեկ փակըխի դուռ էբաց, զսիվ ձըն արծըկից, զթամբ էգար քանկը վերեն, զձըն քեշըց դուս, խիծավ:

Սայիսն էլ տըսավ՝ իմ կընըկս ի, էն էլ գրիգ ծըն խիծավ, իտու իտիվ կընկան:

- Ֆայի՛գ, քու ֆնճան չըթափի՛ս:

Գանցըն մանչ դաշտըն, սայիսն ի կընկան չըխասըն, զատը կը մնա: Մաղարե՛մ կեր մանչ դաշտըն, զծըն կապըց մաղարը բիրան, քանունա ամսուն մտավ նիրս: Սայիսն էլ տըսավ էրկու գլխեն դև աղա մաղարեն վեր:

Կընըկ ինչ խասավ ան տե, դև էլավ կանգնավ, էսաց. - Քանսուն նա փետով կը զանըմ քի օռուն, դիւ շուտ չէկըր:

Իմ կընըկ էսաց. - Իս ի՞նչըխ տը գեր, Սուլթան Մուրատ շուտ չըքնավ, իս քնո ուլնիք թալեր անիւ ականջ, գեր:

Կընըկ էսաց. - Դիւ հերդվըցիր իս, քանսուն փետ տը զանիս ըգի, իլի՛, էրկու դարպ տո՛ւ, նա ցըխավիլուվ զա՛ր ծը, կըլըն քանսուն դարպ:

Դիվն էլ իլավ, գկընկան վուռ իտու վի, էրկու դան կույաթըթախ ցըխավիլով իզար վար վուռուն, էսաց. «Դիւ անգամ մ՛էլ անագան չըգանս»: Աղա կընկան մոտեն լաճըմ, ախչիկըմ դիվուց իլավ: Սայիսն էլ դարծավ, իրի տուն: Իրի, իմ ակընջեն քնո ուլնիք էխան, զիս քնուց էխան վի, էսաց. - Իլի՛, էրթանք փակախ:

- Ֆայի՛գ, քու ֆնճան չըթափի՛ս:

Սայիս ըզը տարավ փակախ, էսաց. - Սուլթան Մուրատ, հի՛ւր ի քու սիվ ծըն:

Իսն էլ ասըցը. - Դիւ իս աս տե պարկը, իս գտի՞մ հիւր ի:

Էսաց. - Քիւ սիվ ծըն քու կընըկ քեշից դուս, խիծավ, գինաց:

- Դի՛ւր գինաց:

Էսաց. - Գինաց մատ էրկու գըլխեն դև:

Էսաց. - Անիկ ինչ սիվ ծըն խիծավ, իսն էլ բիգ ծըն խիծա, հիտիվ գանցը. էսաց ինչ օր տըսած էր...:

- Դիւ ճամբախ գտիս, էրթաս ան տե:

Էսաց. - Քիւ ծիանք սովրուկ ին, կերթան, մաղարի դիւռ կը կանգնըն:

Ֆայի՛գ, միմքն էլ տիսանք՝ դև, կընըկ, գըրկ ու ծուց իլած, պառկած ա տե, լաճ, ախչիկ մ՛էլ իլի դիվուց, ըսըցը. - Դարծի՛, էրթանք:

Դարծան, էկն տուն, սայիս էսաց. - Տըսա՛ր, ինչ կանտար մեղք իս էրի, սպանի զմարդիկ:

Իսն էլ ըստըը. - Բան չըկա:

Գինացի տուն, քնո ուլնիք իդի ականջս, պարկա:

Լուսն էր, կընըկ իրի, ծըն կապըց փակախ ու գինաց տուն:

Քնո ուլնիք իմ ակընջեն էխան, էսաց. - Սուլթան Մուրատ, իլի՛ վի, աս օր քինանք, չակախանք:

- Թը լիւսնա, իմ նաճրատեղ մոտխաս ա, միլիվ կերթամ:

Իսն էլ էլա վի, գղայֆեն խըմը, խաց կիրա ու զիմ խուրճ թըլի վար ծիուն. զիմ թուր կապըցը, ծըն խիծա, տողրու գինացի մաղարի դռան վերեն կայնա, ծըն կապըցը մաղարը դիւռ, զթուր քեշիցի, բըռնիցի ձեռ, մըտա մաղարեն:

- Ֆայի՛գ, զքու ֆնճան չըթափիս (հալա դայֆեն բըռներ էր ձեռ)³²:

Ձդիվ սպանիցը, զդիվու գլիխ կըտռիցը, լաճու գլիխ, գախչ-կան էլ կըտռիցը, ըբիր գլաճու գլիխ, ախչկանն էլ իթալ ճամ, դիվուն իթալ ճամ, զծըն խիծա, իրի դիւռ կայնա. - Կընը՛կ, էրի՛, նեճիր ա՛ռ, տա՛ր տուն:

- Ասօր ի՞նչ շուտ նեճիրից էկըր:

- Ասօր իմ նեճիրատեղ մոտխաս էր:

Կընըկ գխուրճ առըց, տարավ տուն, գխուրճը բիրան բացից, էսաց. - Նեճիր խանիմ, տըսնամ:

Տըսավ համ լաճու, համ ախչկան, համ դիվու գլիխ: Խա-սավ, զմրազը վարուց առըց, դարպըմ իզար վար իմ քանկըն, էսաց. - Մրազը վարուց, քընե կուզըմ Սուլթան Մուրատ յոթ տարի ըլնը ջուրը: Ֆայի՛գ, քու ֆնճան չըթափիս:

Յոթ տարը էլա ջուրը, փետ կրիցը:

Յոթ տարը ինչ թըմնավ, մրազը վարուց էզար վար քանկըս, էսաց. - Մրազը վարուց, քինե կուզըմ յոթ տարը էլ Սուլթան Մու-րատ ըլնը շուն:

Յոթ տարը էլա շուն, ընկա փուղանքտիր, կան էկը, օրե մեկ գինացի քինուջս տուն, դռան հեռճիվ կայնա:

Քինըս, ուր իրիկ խաց կուտեն, իրիկ իրիշից գիս, էսաց. - Ըսիկ, էս շան աչքիր կը նմանը Սուլթան Մուրատը հաչքիր:

Էսաց. - Դու Սուլթան Մուրատ չի՞ս:

Իսն էլ գլխով ըրը:

³² Ծ.Ա.:

Կընըկ էսաց. - Ասըկ իմ քուրոջ բանիրն ի:

Իրիկ էսաց. - Ինչըխ տ'ըլնը, էլմ էնինք իսան:

Կընըկ էսաց. - Պըղընծ'մ ջուր կը տաքցնիք, իս կերթամ, խավքինըն կը խագնիմ, գմրագի վարուց կը բըռնիմ իմ կտուց, կը փախնիմ, կը գամ: Իմ քուրն էլ հիտիվեն կը գա, ինչ կը գա ինի վար ծի, իս գմրագը վարուց կը թլիմ տակ, դու գմրագը վարուց կը բըռնըս քու ձեռ, կը զանիս Սուլթան Մուրատ քամկըն, կըսըս. «Յա մրագը վարուց, Սուլթան Մուրատ էլմ էնիս հառաջի Սուլթան Մուրատ»: Միք վիրուց կըռվընք կուգանք տակ, ծի կը մոտանանք, դու կը զանիք-զանըկ կեցգիք: Ջանըկ կեցգիք մանչ պըղընծը ջրուն, կը խաշըք, կազատվըք մոտեն:

Կընըկ էլավ, խավքինըն խագավ, թռավ, գինաց քուրոջ տուն, խատ քուրոջ խուսավ: Գինաց դեն, էրի դեն, քուր մեկն էլ տըսավ էգար, մրագը վարուց առըք, գինաց: Քուրն էլ գուր խավքինին խագավ, թռավ, մինչիվ քուր խասավ, էնի վարուց թլից տակ: Քուրուց իրիկ գմրագը վարուց առըք, էսաց. - Յա մրագը վարուց, Սուլթան Մուրատ էլմ էնիս հառաջի Սուլթան Մուրատ:

Դարպ մ' իգար:

Իսն էլ էլա հառաջի Սուլթան Մուրատ:

Երկու քուր վիրուց կըռվան, էկըն տակ:

Իսն էլ ըսըցը. - Ջանինք ըցգինք մանչ պըղընծի ջըրըն:

Քինուջ իրիկ էսաց. - Երկուսն էլ զանինք, էցգինք մանչ պըղընծին. չէ՞ անի էլ անու քուրն ի, քու կընըկ ինչըխ էրաց խաքի, անի էլ սկուն տինե խա ձը:

Ինչ մատացան, զարկըն, երկուսն էլ էցգին մանչ պըղընծը ջըրուն, խաշան:

- Սուլթան Մուրատ, - էսաց, - դու կը կարգվիս, քու քեյֆն ի, չըկարգվիս՝ քու քեյֆն ի:

- Ան ախչըկ, ինչ իսընը կաթ ծըծիր ի, իս անու ախչիկ չառնըմ:

Իսն ամին օր կերթեր նեճիր, օրեն մեկ նեճիրից իկի, մանչ ճամբխուն տըսա բալիւլ'մ դրած, ձիուց իջա տակ, զբալիւլ բացի, տըսա ախչըկ նուր իլի: Փաթութած՝ դրած վար ճամբխուն:

- Ֆայի'գ, գքու ֆնճան չըթափըս:

Էդտեղ զախչըկ փաթըթիցը, ըսըցը. - Տանըմ, իմ խերու խամար պախիմ:

Գինացի նեճիր, խազալըմ բըռնիցը: Կըթիցը, իտու ախչկե, կիրավ, մինչիվ միծացավ: Ախչըկ ինչ միծացավ, պսակիցը վար ծը: Լաճ, ախչըկ մ'էլ իլավ: Մեկ ժամանակ'մ վերեն ընցավ, լաճ, ախչըկն էլ միծացան. իսն էլ կառներ գիմ կընըկ, գլաճ, ախչիկ կերթեր նեճիր, անցկուն զմեմեկ կուզընք, ավուր'մ ճամբախ խապար տալեն կերթենք, չընք ակախը վար մեմեկը:

Օրե մեկ էլանք, ընկանք ճամբախ գինացընք, անցկուն գինացընք, էրկու ավուր ճամբախ հեռացանք, գըշիրը էլ չըկարցան գենք: Մնացընք դիւս, գանցընք, մտանք հեր'մ ինի տըսանք՝ ինչ Աստված ստեղծի կերակուլ, էդա հերի մեջ կա:

Ըսըցը. - Իս գըտիմ, էսա հեր անտեր չի: Էրթանք, պաղկվինք էնա քունճ, ասոնց տեր գան, վար մի չակըխըն, ակըխին, զմի կը սպանըն: Առավուտուն շուտ էրթանք:

Գանցընք, մտանք ան քունճ մինչիվ հըրիկուն, հըրիկուն տըսանք քանսուն խատ դիվ ին հեդա հերը տակ: Նստան, զուրինց խաց, կերակուլ դընըն, պատրաստըն, կիրան, խման:

Գընը ինչ կը լըցըն, կտան հըրարու, կըսըն. - Սուլթան Մուրատը կընկան կինացը, թու իսանը կաթ չըկերի, միծացը:

Դիր'մ, էրկու, անցկուն ասըցըն. Սուլթան Մուրատը կընըկ ակըխավ, էսաց. - Մարդի'կ, զծի խազ'մ կուգան:

Իսն էլ. - Աստուծո սիրուն ըլնը, հաշ կաց դիւ խազաս, անհունք տը ակըխըն, ալ մի ազատում չըկա:

Քիչ էլ մնաց, անհունք ամին տըսըն. - Սուլթան Մուրատը կընկան կինաց:

Կընըկ էսաց. - Մարդի'կ, էլ ըզի չըմ կերի զավթը, իմ խազ կը գան:

- Գլխիս մտու իմ ծուց ինի, գանդուկ խազա', չակախըն:

Կընըկն էլ քանը կերցավ, ճղաց, դևիրն էլ ակախան, գանցըն առըն, բիրըն, ասըն. - Մինք ցիրիկուվ քու հիտիվ կան գիգենք, դիւ գըշիրուվ ընկան մի ձեռ:

Ըզը զընճուվ կապըցըն սուն վի, ճրագ դըրն վար գլխուս, կընըկ առըն մեջքիր, կեսգըշիրըն միծ դև առըն գկընըկ, պառկավ ան տեղ:

Քիչ'մ մնաց, ախչըկ ակախավ: Էլավ ջուր առըն, խմավ: Իրի տը պառկեր, - Աստե իմ ձեռքիր քիչ'մ թուլցըցո'լ, իս մեռա, - ըսըցը:

Ախչընկ էսաց. - Դե՛, կը մնջի՛ս, չէ իմ քուչ խոր կըսիմ, ըլնը քու քուչ փրդաւ՛ քու ականջ էնը:

- Ախչի՛, սաւթ կըսըմ, գնա՛, պառկը՛:

Քիչ՛մ մնաց, տըսա տըղեն գինաց դաւս, իրի, ըսըցը. - Ա՛յ որդի, քիչ՛մ իմ ձեռքիր թուլցըցո՛ւ:

էսաց. - Ի՞նչիս թուլցըցիմ:

- Գինա՛, թուր կա տուն՝ գլխու տակ, ա՛ռ, բի՛:

Թուր առըց, իրի: Տըղեն պըզտիկ ի, թուր միծ ի, չըկերի կըտռը: Քսից-քսից, կըտռըց կապիր:

Ըսը. - Որդի՛, գինա՛, պառկե՛:

Իսն էլ զընճըլ իմ մոտեն քակիցը, թուր առը, գինացը, տաս դիվու գլխիս կըտռիցը, իրի, կայնա սան առաջ: ճրագ դըրը վար իմ գլխուն:

Դիվ էսաց. - Սուլթա՛ն Մուրատ, ի՞նչ էրագըս տըսի:

- Էրագ դաւ իս տըսի, Սուլթա՛ն Մուրատը կընկա՛ն ծուց դաւ իս քինի, թու իսընի կաթ չըկերի, իս էրագ՛մ տըսա, քանսուն ճընճուղ տեղ՛մ են, բաշող իզար վերեն, տաս սպանից, մնաց եռսուն:

Դիվ էսաց. - Ան աչքով դաւ լուս չըս տըսնա, ան գուրծ ինչ դաւ կան կը գա՛ս, շատ հեռու ի:

Դիվ քինավ, գթուր առը, տասը վզըն էլ կըտռիցը, քիսան սպանիցը, մնաց քիսան: Էլմ իմ տեղ կանգնա, ճրագ դըրը վար իմ գլխուն:

Դիվ էլմ ակախավ, էլավ, նստավ, էսաց. - Սուլթա՛ն,... ասօր գըշիր ինչ էրագ իս տըսի:

- Իս էրագ չըմ տըսի, էրագ դաւ... իս էրագ՛մ տըսի, քանսուն ճընճուղ տեղ՛մ ին, բաշող իզար վերեն, քիսան սպանից, մնացըն քիսան:

էսաց. - Ան ինչ դաւ կըսըս, քաւ զաչքով չըս տըսնա:

Գլխիս եղի գետըն, էլմ քինավ: Իսն էլ թուրն առըցը, գինացը տասնի վըզն էլ կըտռըցը, մնաց տաս:

Դիվ էլավ, էլմ նըստավ, էսաց. -:

Իսն էլ ըսըցը. - Իս էրագ՛մ տըսա, քանսուն....:

Դիվ էսաց. - Ըռահաթ կա՛ց, դաւ եղա բան չըս տըսնա:

Դիվ էլմ պառկավ, քինավ:

... Թուր առըցը, գինացը, ինն դաւ սպանիցը: Մնաց միծ դաւ:

Դիվ էլավ, նըստավ, էսաց. - ...

Իսն էլ ըսըցը. – Ձմենն էլ սպանիր իմ, մնացիր իս դու մնակ, ինչ կենիս, երե:

Դիվ կանգնավ ուր տեղեն, դեն ու իսն էլ ամռնք հիրուր, կըռըվ:

Դիվ ինչ կը կոռի, կըռըկ կըսը՝ դև, դե՛, դև, սպանե՛, իս ժխտ քուս իմ, ինչ իս գդև կը կոռեր, կըռըկ կըսը՝ դե՛, Սուլթան՝ Մուրատ, դե՛, սպանե՛, ժխտ իս քուս իմ:

- Ֆայի՛գ, զքու ֆնճան չըթափիս:

Ջարկը, զդև սպանիցը, իլա, տըղեն ամռցը, հերեն իլա դուս, ջաղչի քար տըվը հեռջիվ դման: Կըռըկ, ախչըկ մնացին հերու մեջ, զտըղեն ամռցը, գինացը:

Մեկ ժամանակ՝ մ վերեն ընցավ:

- Ա՛յ որդի, էլի՛, երթանք, տըսնանք՝ ադա կըռըկ, ադա ախչըկ ինչ կենին:

Գացընք հերը հեռջիվ, քարը ծակեն իրիշիցը, տըսա՝ կըռըկ լեշի կերի, գախչըկն էլ կերի:

Աչ ընկնվ հիս, էսաց. - Սուլթան՝ Մուրատ, Աստուծո՛ւ սիրուն, քու երես բի՛, անա քարը ծակուն թամաշա ինիմ՝ մուր թուղ մեռնիմ:

Իսն էլ երիս տարա հեռջիվ քարը ծակուն: Ան էլ ձեռ իթալ, գերեսի կղանց կըտռըց, իթալ բիրան:

Իսն էլ կըռըկ թուղի, զլաճ ամռցը, իկի քաղաք: Թուպա երը, ալ չըպսակվա: Ֆայի՛գ, մա Սուլթան Մուրատը կասեն քի խամար, որ կասին էլ չըս խավատար, Սուլթան Մուրատ իս իմ:

Ինչ կասեն թմըմից, Ֆայիգն էլ ֆնճան ձեռ մեռավ:

